

نگاهی به چالش‌های ترجمه همزمان فارسی - عربی و برعکس

عبدالحسین فقهی

دانشیار دانشگاه تهران

حسین سلمانی*

دانشجوی دوره دکتری در رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران

(۲۴۰-۲۲۳)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۲/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۲۴

چکیده

ترجمه همزمان، بی‌گمان، یکی از دشوارترین انواع ترجمه است. این نوع ترجمه که گاهی ترجمه شفاهی نیز نامیده می‌شود، چالش‌های متعددی دارد که برای مترجمان همزمان، شناخته شده و ملموس است. این چالش‌ها از یک سو در محتوا و ساز و کار ترجمه و از سوی دیگر در مترجم، قابل بررسی است. اگر چه مترجمان همزمان با ممارست و تجربه اندوزی بر شماری از این چالش‌ها غلبه می‌کنند، اما حوزه ترجمه همزمان نیازمند بحث‌هایی نظری است تا راهکارها، اصول موفقیت در این نوع ترجمه و تجربه‌های مترجمان خبره را در چارچوبی روشن و قابل استفاده برای نوآموزان این حوزه و علاقه‌مندان به آن بدست دهد. در این راستا، در پژوهش پیش رو، چستی ترجمه همزمان، ویژگی‌ها و چالش‌های آن و ضرورت‌های رعایت دقت در این نوع ترجمه، تبیین شده است. سپس، پیش نیازها و توانمندی‌های ضروری مترجم همزمان ذکر شده و به برخی دیگر از شرایط مرتبط با فضای ترجمه همزمان که ممکن است مترجم با آن روبه‌رو شود، اشاره شده است. در ادامه نیز، اصول و شیوه‌های کاربردی برای موفقیت در ترجمه همزمان آمده است.

واژه‌های کلیدی: ترجمه همزمان، چالش‌های ترجمه همزمان، ویژگی‌های مترجم همزمان، ترجمه

فارسی - عربی

۱ - مقدمه

گسترش برگزاری همایش‌ها و مجامع بین‌المللی از نقاط عطف ترجمه همزمان به شمار می‌رود. فضایی که در آن، مترجمان همزمان نه فقط نقطه ارتباطات، بلکه مسیر همگرایی و هم‌افزایی متفکرانی هستند که در پی دریافت آخرین دستاوردهای علمی در حوزه‌های گوناگونند. چنانچه مترجمان همزمان به هر دلیلی نتوانند به ایفای وظایف خویش بپردازند، می‌توانند به سادگی این دستاوردها و حتی نتایج مذاکرات دیپلماتیک را به مخاطره افکنند.

ترجمه همزمان یا شفاهی، یک حرفه تخصصی و علمی است که به دلیل پویایی ذاتی، اصول و قواعد آن، از شرایط زمانی و مکانی تأثیر می‌پذیرد. دگرگونی‌های ناشی از این تأثیر، کشف و قاعده‌مند کردن اصول، ویژگی‌ها و راهکارهای این نوع ترجمه را دشوار ساخته و چالش‌های آن سبب شده است که متخصصان حوزه ترجمه، کمتر در باب آن سخن بگویند. در نتیجه، خلأهای زیادی در مباحث نظری و تجربی مرتبط با اصول و راهکارهای ترجمه همزمان به چشم می‌خورد و افراد مبتدی در این زمینه برای آگاهی از اصول، راهکارها و فنون آن با مشکلاتی مواجهند. در نهایت، مترجم تازه کار ناچار به طریق آزمون و خطا و راه‌های تجربی پناه می‌برد تا بلکه فنون ترجمه همزمان در ذهن او ریشه یابد.

در این پژوهش، سعی شده مهمترین و کاربردی‌ترین مباحث نظری و تجربه‌ها و راهکارهای عملی در زمینه ترجمه همزمان فارسی به عربی و برعکس بیان شود تا کسانی که در ابتدای راه آن هستند، به یک روش علمی، قابل استناد و بروز دست یابند؛ زیرا اگر مترجم تازه‌کار از ظرافت‌ها و تکنیک‌های این کار بی‌اطلاع باشد، بی‌شک دچار سردرگمی شده و زود از کار ترجمه همزمان خسته و ناامید می‌شود. از این رو، بی‌تردید، اشاره به مبانی، اصول و نکات کاربردی در زمینه ترجمه همزمان ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا، مقاله حاضر به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهد که مترجم همزمان باید چه ویژگی‌هایی داشته باشد؟ چالش‌های ترجمه همزمان از فارسی به عربی و برعکس چیست؟ و راهکارها و مهارت‌های لازم برای غلبه بر این چالش‌ها کدام است؟

گسترده‌تری حوزه ترجمه همزمان و تحولات پیاپی در این عرصه، بررسی و تحقیق در این زمینه را با مشکلاتی همراه می‌سازد. متأسفانه کمبود منابع و مآخذ مربوط، موجب گردید؛ پژوهش پیش رو در مرحله تألیف و تدوین دچار مشکلاتی گردد. با این حال، کوشش نویسندگان بر آن بوده تا با تمسک به آخرین روش‌ها و بهره‌گیری از تجربیات بهترین مترجمان همزمان کنونی کشور، این خلأ به حداقل رسانیده شود. نکته پایانی اینکه پژوهش پیش رو می‌تواند نقطه عزیمتی برای دیگر مترجمان و نویسندگان باشد تا در زمینه ترجمه همزمان فارسی - عربی و برعکس و اصول و فنون آن جستار بیشتری به عمل آورند.

۱-۱- پیشینه پژوهش

در زمینه ترجمه همزمان، کتاب‌ها و مقاله‌های متعددی نوشته شده که به مسائل مختلف و مرتبط با ترجمه همزمان می‌پردازد. برخی از این آثار که به مسائل مختلف ترجمه همزمان اشاره دارد، عبارت است از: مقاله «ترجمه شفاهی، ترجمه کتبی و دوزبانگی» نوشته جوزین اف همرز (*Josiane F. Hemers*) و مایکل بلانک (*Michel H.A. Blank*) که در آن به مهمترین ویژگی‌های ترجمه همزمان و رفتار دو زبانه‌ها در برخورد با مسائلی چون ترجمه مکتوب و همزمان اشاره شده است. کریم شعبانی نیز در مقاله‌هایی همچون «راهکار پیش‌بینی در ترجمه همزمان» و «جملات فارسی با افعال انتهایی در ترجمه همزمان»، برخی از دشواری‌های ترجمه همزمان میان فارسی و انگلیسی را مورد بررسی قرار داده است. ابو نعمان عبد المنان خان نیز در کتاب «مذكرة علم الترجمة العربية الفورية» به مبانی و اصول ترجمه همزمان میان عربی و انگلیسی اشاره کرده است. محمد لطفی الزلیطنی نیز در مقاله «الترجمة الشفهية» که در شماره ۲۳۹ مجله الفیصل به چاپ رسیده به اهمیت ترجمه همزمان میان انگلیسی و عربی و مراحل آن اشاره کرده است. اما موضوع ترجمه همزمان از عربی به فارسی و برعکس به ویژه مسأله چالش‌هایی که این نوع ترجمه با آن روبروست، کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ تا جایی که می‌توان گفت تا کنون هیچ پژوهش مستقل و جامعی درباره

چالش‌های ترجمه همزمان از عربی به فارسی و برعکس نگاشته نشده است.

۲- تعریف ترجمه

«ترجمه همزمان، انتقال کلام از زبانی زنده و پویا به زبان زنده دیگری است» (الزلیطنی، بی تا: ۴۵). این نوع ترجمه «برگردان شفاهی واژه‌ها نیست، بلکه بازشناسی معنای یک پیام و بازگو کردن آن در قالب زبانی دیگر است» (میرعمادی، ۱۳۶۹: ۲۱۴).

ترجمه همزمان یا شفاهی به عنوان یک فرایند، مجموعه‌ای از فعالیت‌های ذهنی و عملی را در بر می‌گیرد. منظور از فعالیت‌های ذهنی همه آن فعل و انفعالاتی است که در مغز و روان مترجم صورت می‌گیرد و طی آن، معنا و مفهوم یا پیام یک واژه، عبارت یا جمله از یک زبان استخراج شده و به وسیله واژه، عبارت یا جمله‌ای در زبان دیگر بیان می‌شود. در این حالت، زبان اول را زبان مبدأ و زبان بعدی را زبان مقصد می‌گویند (دهقان فردوس، بی تا: ۲).

در حال حاضر سه نوع ترجمه همزمان معمول است:

۱) **ترجمه همزمان منقطع:** در این نوع ترجمه، مترجم با استفاده از فاصله زمانی که پس از قطع موقت کلام گوینده حاصل می‌شود، مفاهیم را که یا به صورت یادداشت و یا به صورت ذهنی در اختیار دارد، در زبان مقصد باز آفرینی می‌کند. این فاصله زمانی می‌تواند معادل یک، دو یا سه جمله باشد و در برخی موارد به چند دقیقه نیز برسد. هرچه طول این مدت یعنی زمانی که گوینده سخنان خود را ایراد می‌نماید، طولانی‌تر باشد، ترجمه بدست داده نیز کلی‌تر خواهد بود. با وجود این، برخی از مترجمان همزمان به قطعات کامل و طولانی‌تر راغبند؛ زیرا بسیاری از موارد مبهم در سخن گوینده رفع خواهد شد.

۲) **ترجمه همزمان هم‌ردیف:** در این نوع ترجمه، در حالی که متکلم سخن می‌گوید، مترجم نیز کار ترجمه را انجام می‌دهد و جملات را به زبان مقصد بر می‌گرداند. این نوع ترجمه از تمام ترجمه‌های دیگر مشکل‌تر به نظر می‌رسد (میرعمادی، ۱۳۶۹: ۲۳۲).

۳) **ترجمه همزمان مکتوب:** در این نوع ترجمه، مترجم متن ترجمه شده را همپای

سخنران قرائت می‌کند، ولی در عین حال اگر سخنران، به صورت شفاهی و بنا بر ضرورت، عبارتی را اضافه نماید، مترجم هم به موقع آن را ترجمه می‌کند.

۳- اهمیت ترجمه همزمان

چنانکه پیش‌تر آمد، امروزه ترجمه همزمان، ابزاری برای آگاهی از آخرین دستاوردهای علمی و تبادل اطلاعات فرهنگی، هنری، ادبی و آگاهی از اوضاع سیاسی، اقتصادی، دینی و اندیشه‌های جهان است. در چنین فرایندی، ترجمه همزمان نقش اساسی در انتقال مفاهیم خطابه‌ها، سخنرانی‌ها، همایش‌ها و اظهارات از زبانی به زبان دیگر دارد که این اقدام به صورت شفاهی و مستقیم صورت می‌گیرد (شیخ‌الارض، ۱۹۸۹: ۱۷).

در ترجمه همزمان، مترجم تنها یک فرصت دارد و در زمان ترجمه نمی‌تواند به مراجع و کتب دیگری مراجعه کند. بنابراین چه بسا در ترجمه همزمان به خصوص در ترجمه‌های سیاسی، با اشتباه مترجم، اختلافاتی میان دو کشور ایجاد شود؛ چرا که ممکن است مترجم در نقل مفاهیم، دچار اشتباه شده و موجب سوء تفاهم‌هایی شود که در نتیجه آن اختلافات و خصومت‌هایی پدید آید. اهمیت کار ترجمه همزمان محدود به نشست‌ها و کنفرانس‌های سیاسی نیست، بلکه در همه زمینه‌ها اعم از اقتصادی و درمانی این حساسیت‌ها وجود دارد. از سوی دیگر، تماس و برخورد ملت‌ها با یکدیگر و افزایش روز افزون روابط بین ایران و سایر کشورها به خصوص کشورهای عربی، موجب شده است که به مترجمان همزمان نیاز بیشتری پیدا شود تا به تقویت روابط میان ایران و دیگر کشورها کمک کنند.

۴- مراحل ترجمه همزمان

به طور کلی ترجمه همزمان از دو مرحله بسیار مهم تشکیل شده است: ۱. فهم مطلب و پیام صاحب کلام. ۲. انتقال درست پیام به زبان مقصد. برای هر دو مرحله مذکور، لوازم و شرایطی وجود دارد که به نوبه خود به دو بخش تقسیم می‌گردند: ۱. زبان: واژگان و قواعد آن. ۲. گوینده: هدف و عبارات به کار رفته توسط گوینده.

شرایط لازم برای فهم مطلب و پیام صاحب کلام: برای فهم مطلب و پیام صاحب کلام، دانستن اطلاعاتی درباره گوینده، سطح علمی او و هدف سخن او ضروری

است. از سوی دیگر، آشنایی با موضوع سخن و اصطلاحات خاص مربوط به آن نیز لازم است. همچنین مترجم برای فهم مطلب و پیام صاحب کلام، باید با دستور زبان مبدأ آشنایی داشته و از گنجینه قوی واژگان در آن زبان برخوردار باشد.

شرایط لازم برای انتقال درست پیام به زبان مقصد: در این مرحله باید دو شرط زبان و مخاطب لحاظ گردد. مترجم باید با دستور زبان مقصد آشنایی داشته و از گنجینه قوی واژگان در زبان مقصد برخوردار باشد. از سوی دیگر، مترجم باید شرایط مخاطب خود از جمله سطح علمی و دقت وی را در نظر بگیرد و با توجه به آن، ترجمه خود را انجام دهد.

۵- تفاوت‌های ترجمه همزمان با ترجمه نوشتاری

ترجمه همزمان، ویژگی‌ها و شرایط خاص خود را دارد که این نوع ترجمه را از ترجمه نوشتاری متمایز می‌کند. در ذیل به این تفاوت‌ها اشاره می‌شود.

۱. مترجم همزمان ناچار است از روش‌هایی خاص در یک فضای تکرار ناپذیر استفاده کند.

آنچه مترجم مکتوب را از مترجم همزمان متمایز می‌سازد، این واقعیت است که مترجم همزمان با قرار گرفتن در یک محیط ارتباطی ملموس و تکرار ناپذیر، به ناچار از تکنیک‌ها و روش‌هایی در ترجمه استفاده می‌کند، اما در ترجمه نوشتاری، مترجم این اجبار را ندارد. برای مثال، مترجم همزمان محدودیت زمانی دارد و فرصت تغییر دادن عبارات، تصحیح ساختار جملات و انتخاب سبک‌های گوناگون را ندارد و هنگامی که در ترجمه، اشتباهی مرتکب می‌شود، فرصتی برای بازگشتن و جبران آن اشتباه ندارد، اما مترجم کتبی فرصت تمام این کارها را داشته و می‌تواند به فرهنگ لغت‌ها، منابع رایانه‌ای و ... رجوع کند.

۲. حافظه کوتاه مدت در ترجمه همزمان

در ترجمه همزمان، فرآیند ذخیره سازی عبارات در حافظه کوتاه مدت، نقش مهمی ایفا می‌کند. در چنین شرایطی، چه بسا مترجم در به خاطر سپردن عبارات و مفاهیم دچار مشکل شود؛ اما در ترجمه نوشتاری، مترجم چنین مشکلی ندارد.

۳. سرعت و فشار بالای کار و از دست رفتن عبارات و مفاهیم

ترجمه همزمان غالباً با سرعت، فشار و استرس زیاد همراه است. در چنین شرایطی، ممکن است مترجم قادر به انتقال بخشی از عبارات و مفاهیم نباشد، اما در ترجمه نوشتاری تمام مفاهیم و یا درصد بسیار بالایی از عبارات به مخاطب انتقال می‌یابد.

۴. استفاده از حرکات فیزیکی در فهم ترجمه

شاید تنها مزیت مترجم همزمان نسبت به مترجم کتبی، استفاده از حرکات فیزیکی گوینده باشد، به این معنا که مترجم می‌تواند با توجه کردن به حرکات دست یا چهره گوینده از آن برای فهم و انتقال درست‌تر مفاهیم استفاده کند.

۶- ویژگی‌های لازم برای مترجم همزمان

در نگاه نخست، به نظر می‌رسد که یک مترجم همزمان خوب باید به دو زبان مبدأ و مقصد، تسلط کامل داشته باشد، اما این به تنهایی کافی نیست. برخی صاحب نظران علاوه بر تسلط به دو زبان، مهارت‌ها و ویژگی‌های دیگری نیز برای مترجم موفق برشمرده‌اند. برای نمونه، گفته‌اند که مترجم همزمان باید در نویسندگی از مهارت بالایی برخوردار باشد؛ زیرا گاهی مترجم باید با دریافت مفهوم و پیام اصلی سخنان گوینده، آن را در قالب ساختارها و تعابیری متفاوت از آنچه گوینده به کار برده است، انتقال دهد. در این حال، هرچه توانایی او در شکل دادن ساختارها و کاربرد تعابیر، که مهارت در نویسندگی از جلوه‌های بارز آنست، بیشتر باشد، موفق‌تر خواهد بود. شایان ذکر است که در ترجمه همزمان - به خصوص ترجمه همزمان همردیف - نباید انتظار داشت که مترجم، تمام مطالب ذکر شده توسط گوینده را بی هیچ کم و کاستی منتقل کند. طبیعی است که درصدی از کلام گوینده بی ترجمه باقی بماند؛ اما مترجم باید دقت کند محورهای اصلی و اساسی سخنان گوینده به مخاطبان انتقال یابد.

ترجمه همزمان همردیف، مشکل‌ترین نوع ترجمه به حساب می‌آید. مترجم همزمان برای نیل به نتیجه مطلوب در این قلمرو، باید توانمندی بالایی در حوزه‌های مختلف داشته باشد؛ از جمله درک و تحلیل سریع اطلاعات ترجمه شده، مشخص کردن عناصر کلیدی، افزایش پیوسته واژگان تخصصی و غیره. شاخصه‌های شخصی یک مترجم نظیر

واکنش سریع، فصاحت یا همان بیان واضح و روشن و ذهن باز، از اهمیت بالایی برخوردار است.

در هر صورت، مترجم همزمان باید ویژگی‌ها و خصوصیات داشته باشد که در ذیل به این ویژگی‌ها اشاره می‌کنیم.

۱. تسلط به زبان مادری و زبان خارجی

اهمیت و دشواری ترجمه از زبان خارجی به زبان مادری، گاهی سبب بی‌توجهی مترجم به تقویت توانایی‌های زبانی خود در زبان مادری می‌شود. به بیان دیگر، بسیاری از افراد، علی‌رغم برخوردار بودن از دانش، توانایی لازم زبانی را برای برگردان به زبان مادری ندارند؛ زیرا اهل مطالعه یا دست به قلم نبوده‌اند. در نتیجه، زمانی که می‌خواهند مفاهیم را از طریق ترجمه به دیگران انتقال دهند، در یافتن واژگان با مشکل مواجه می‌شوند و گاه به خلق واژگان غریب دست می‌زنند. بنابراین، مترجم همزمان باید علاوه بر تسلط به زبان خارجی، به زبان مادری نیز چه از لحاظ نوشتاری و چه از نظر گفتاری تسلط داشته باشد.

افزون بر این، مترجم همزمان باید ادبیات نوشتاری و گفتاری زبان خارجی را نیز بشناسد و با مطالعه دائم و هدفمند، بر ظرافت‌های زبانی و معانی آن تسلط یابد و دانسته‌های خود را بروز کند؛ چرا که این مسأله از موضوعات اجتناب‌ناپذیری است که مترجم می‌بایست آن‌ها را مد نظر قرار دهد؛ چون به میزان ضعف در این موارد، شاهد کاستی و ناتوانی در انتقال مفاهیم خواهیم بود.

به طور خلاصه، مترجم همزمان باید از گنجینه وسیع واژگان چه در زبان مادری و چه در زبان خارجی، برخوردار بوده و به قواعد هر دو زبان نیز تسلط داشته باشد.

۲. ضرورت آشنایی کامل با زبان مقصد

اگر چه ممکن است شمار مترجمان کتبی و همزمانی که در چند زبان خبره و با تجربه‌اند، کم نباشد، اما تعداد افرادی که توانایی آن‌ها در دو زبان کاملاً هم‌تراز باشد، اندک است. این هم‌ترازی معمولاً زمانی پیش می‌آید که مترجم همزمان از کودکی دوزبانه بوده باشد؛ البته چنین موقعیتی برای شمار اندکی از افراد به وقوع می‌پیوندد. از این رو، اگر مترجم

همزمان از تسلط کافی به زبان دوم برخوردار نباشد، باید در ترجمه، زبان مقصد او زبان مادریش باشد؛ چرا که باید نسبت به زبان مقصد تسلط کامل داشته باشد. منظور از زبان دوم، زبانی است که فرد آن را درک می‌کند، ولی نمی‌تواند به خوبی یک بومی آن را تولید کند. از این رو، در برنامه‌های آموزش مترجم همزمان و کتبی در اروپا و آمریکا به فرد می‌آموزند که از زبان دوم به زبان مادری ترجمه کند (آهنی، بی تا: ۲۷).

مترجم همزمان باید از دایره وسیع واژگان برخوردار باشد و هیچ گاه نباید به اطلاعات و واژگانی که در ذهن دارد، اکتفا کند؛ چرا که زبان، همیشه در حال پیشرفت و دگرگونی است و مترجم پیوسته باید با این دگرگونی‌ها و نو شدن‌ها همراه باشد. بنابراین، همواره باید در پی یادگیری واژگان، اصطلاحات و تعابیر جدید باشد و بکوشد آن را در ذهن خود ترجمه کند. نکته مهم اینکه مترجم باید با حفظ ارتباط شنیداری و دیداری دائمی خود با رسانه‌ها، توانایی درک خود از مفاهیم و معانی رسانه‌ای در زبان مبدأ و مقصد را تقویت کند.

۳. آشنایی با موضوع ترجمه

ترجمه همزمان در حوزه‌های گوناگون، گسترده و تخصصی به کار گرفته می‌شود و از این رو، نمی‌توان انتظار داشت که مترجم در همه این حوزه‌ها، تخصص و تسلط کامل داشته باشد. هر چند برخی مترجمان به این مهم رسیده‌اند و در بیش از یک حوزه، تبحر دارند، اما این گونه موارد نادر است و نمی‌توان آن را تعمیم داد (الخوری، بی تا: ۶۱). اما مترجم باید دست‌کم در یک حوزه، تخصص داشته باشد. تسلط مترجم همزمان نسبت به موضوع ترجمه، امری ضروری است. برای نمونه، اگر موضوع نشست اقتصادی، پزشکی یا سیاسی باشد، باید نسبت به اصطلاحات این موضوع در هر دو زبان مبدأ و مقصد آشنایی کامل بیابد.

۴. تقویت دانش‌های عمومی

مترجم همزمان می‌بایست از سطح نسبتاً خوبی از دانش‌های عمومی در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی برخوردار باشد. مطالعه مستمر در این موضوعات و پیگیری رسانه‌ها، می‌تواند راهکار مناسبی برای نیل به این مهم باشد. برای مثال این احتمال وجود دارد که

گوینده در بخشی از سخنان خود، برای انتقال بهتر مقصود، از امثال، اشعار یا نقل قول‌های مشهور استفاده کند یا از اعتقادات فرهنگی خود سخن بگوید که به طور قطع آشنایی مترجم با این مسائل، او را در انتقال مفاهیم یاری خواهد کرد.

۵. آشنایی با لهجه‌های عامیانه و فرهنگ کشورها

لهجه‌هایی که مردم کشورهای مختلف عربی استفاده می‌کنند با زبان فصیحی که در رسانه‌های جهان عرب به کار گرفته می‌شود، متفاوت است. ممکن است گوینده در حین سخنرانی و یا گفتگو از زبان رسمی، به لهجه‌های عامیانه روی آورد و اصطلاحات خاص عامیانه را در خلال سخنان خود به کار برد. برای نمونه کلماتی همچون «اشوی» (کم)، «لیش» (چرا) و دیگر اسامی استفهام، «نبلش» (شروع کنیم) و افعال مشابه دیگر، فراوان در سخنرانی‌ها استفاده می‌شود. از این رو، مترجم باید با این لهجه‌ها به اندازه کافی آشنایی داشته باشد، تا در ترجمه دچار مشکل نشود. همچنین مترجم باید با فرهنگ آن کشورها نیز آشنایی پیدا کند. فرهنگ، بخش مکملی از تاثیر متقابل زبان و تفکر است. الگوهای فرهنگی و آداب و رسوم و جهانبینی‌هایی که دارای مشخصه‌های فرهنگی هستند، در زبان نمود می‌یابند. اگر فردی با الگوی زبانی، واژگانی و دستوری یک زبان کاملاً آشنا باشد، اما شناختی از پیش‌انگاره‌های فرهنگی - اجتماعی آن جامعه نداشته باشد، برقراری ارتباط و هم‌اندیشی با کاربران آن زبان برایش بسیار دشوار و حتی غیر ممکن به نظر می‌رسد. برای نمونه، پا روی پا گذاشتن در جلسات، در فرهنگ برخی کشورهای عربی رفتار شایسته‌ای به حساب نمی‌آید و نوعی توهین انگاشته می‌شود، در حالی که این رفتار در برخی فرهنگ‌های دیگر، مسأله‌ای عادی است. مترجم در صورتی که از اینگونه فرهنگ‌ها و آداب نزد مخاطبان خود آگاه باشد، می‌تواند آن را به حاضران توضیح دهد تا از ایجاد سوء تفاهم جلوگیری شود.

۷- اقدامات عملی مترجم همزمان

۱. ترجمه حداکثر ۳۰ دقیقه‌ای

ترجمه همزمان، فرایندی آگاهانه است که در همه مراحل خود به توان ذهنی بالایی نیاز دارد. هرگاه شرایط به گونه‌ای پیش رود که انرژی مورد نیاز برای ترجمه بیش از توان

ذهنی موجود باشد، فرایند ترجمه همزمان با مشکل مواجه می شود. مترجم همزمان، غالباً، حداکثر تا ۳۰ دقیقه می تواند بدون وقفه و با حفظ آمادگی و توان آغازین خود، ترجمه را ادامه دهد. پس از این زمان، به تدریج، توان ذهنی او کاهش می یابد و از کیفیت ترجمه کاسته می شود. بنابراین، اگر مدت زمان ترجمه بیش از این مقدار باشد، بهتر است از دو مترجم همزمان استفاده شود تا به شکل متناوب ترجمه های ۳۰ دقیقه ای را انجام دهند. بدین ترتیب، هر یک از مترجمان فرصتی برای بازیابی توان ذهنی خود خواهند داشت.

۲. درنگ و تفکر اندک در ترجمه و سرعت معادل یابی

از آنجا که مترجمان همزمان در آن واحد ترجمه می کنند و فرصتی برای تفکر بیش از اندازه ندارند، باید به سرعت، تصمیم گیری کنند و در این حال، چاره ای ندارند جز آنکه، غالباً، نخستین انتخاب خود را بر زبان آورند؛ زیرا مترجم در صورتی که بیش از اندازه بر روی جمله یا اصطلاحی درنگ کند، از ادامه سخنان گوینده عقب خواهد ماند. بنابراین، مترجم ضمن اینکه باید از آمادگی ذهنی بالایی برای معادل یابی بدون وقفه برخوردار باشد، باید همواره بکوشد انتخاب اول او بهترین انتخاب باشد.

در همین راستا، مترجم باید واکنش سریع داشته باشد و در هر لحظه، آماده باشد تا در شرایط تحت فشار، کار خود را به نحو شایسته انجام دهد. برای مثال، در صورتی که گوینده از عبارت یا اصطلاحی استفاده کند که مترجم با آن آشنا نباشد، باید بلافاصله معادلی نزدیک برای آن اصطلاح استفاده کند تا شنونده متوجه این مسأله نشود.

۳. فصاحت و واژگان و رسایی عبارات

عباراتی که مترجم همزمان از آن استفاده می کند، باید گویا باشد و با بیانی رسا به مخاطب انتقال یابد. البته، این مسأله تا حدودی با خصلت های فردی و ویژگی های شخصیتی همچون برون گرایی و اجتماعی بودن نیز در ارتباط است. نکته دیگر آنکه مترجم باید واژگان و مخارج حروف را واضح و شمرده تلفظ کند، تا پیام و مفهوم را به روشنی و روانی به مخاطبان برساند. او باید از لغات مناسبی استفاده کند و واژگان خوش ساختی را در ترجمه به کار گیرد که برای مخاطبان دلنشین و خوشایند باشد.

همچنین، مترجم نباید لهجه منطقه خاصی را داشته باشد، همچنانکه باید در برگردان مفاهیم متناسب با مخاطبان زبان مقصد عمل کند و با رعایت تسلسل منطقی عبارات در زبان مقصد، مفاهیم را با بیانی قابل فهم و صحیح برگردان کند (نیومارک: ۱۹۸۵ م: ۸۶).

۴. امانت داری

مترجم همزمان باید در برگردان سخنان گوینده، امانت‌دار باشد و از کم و زیاد کردن یا تغییر عامدانه عبارات او بپرهیزد؛ زیرا گاهی مترجم همزمان تحت تأثیر گفتمان‌های سیاسی خاص یا برای رهایی از فشار و استرس کار، بدون توجه به سخنان گوینده، مطالبی را که زاییده ذهن خود اوست، به عنوان ترجمه نقل می‌کند.

۵. مفهوم رسانی

مترجم، باید مفهوم و پیام اصلی سخنان گوینده را به خوبی درک کند و از ترجمه لفظ به لفظ که هم به مفهوم و هم به زیبایی کار لطمه وارد می‌کند، بپرهیزد. بنابراین، مهمترین مسأله و دغدغه مترجم همزمان، باید رساندن مفهوم سخنان گوینده به مخاطب باشد. در این صورت، مترجم ملزم نیست که سخنان گوینده را با همان شکل و قالبی که او به کار می‌گیرد انتقال دهد؛ بلکه می‌تواند مفهوم و پیام اصلی سخنان او را در قالب ساختار و تعبیری متفاوت منتقل کند. در این حال، مقوله مهارت نویسندگی مترجم اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

۶. یادداشت برداری

در ترجمه همزمان منقطع، مترجم باید نکات اصلی گفتگو را یادداشت کند. این کار کمک شایانی به مترجم می‌کند. در ادامه، توضیح بیشتری در این باره خواهد آمد.

۸- چالش‌های ترجمه همزمان و راه‌های آن

در آغاز این بخش، باید تأکید شود که اگر مترجم، هر یک از شرایط و ویژگی‌هایی را که پیش‌تر به آن اشاره شد، دارا نباشد، با چالش‌های زیادی مواجه می‌شود.

در ترجمه همزمان، چه بسا مترجم تمام مقصود گوینده را دریابد، اما در انتقال و ترجمه آن با دشواری روبه‌رو شود. ریشه این دشواری‌ها در عواملی چند نهفته است که تمرین اندک، بی‌تجربگی، ضعف در توانایی بیان، استرس و فشار کار از مهم‌ترین

آن‌هاست. مترجم همزمان پیش از اینکه به شکل جدی و رسمی وارد این کار شود، باید کنفرانس‌ها و جلسات مختلف را دیده و کار سایر مترجمان همزمان را از نزدیک نظاره کرده باشد و خود را در فضا و شرایط ترجمه همزمان قرار دهد. بنابراین، تمرین و تجربه اندوژی نخستین گام ورود به این حوزه است. نکته دیگر آنکه مترجم باید از بیان توانمندی برخوردار باشد تا پیام سخن‌گوینده را با بهترین تعابیر، روان‌ترین ساختارها و رساترین بیان به مخاطبان انتقال دهد.

آنچه در بالا آمد، برخی چالش‌های کلی و عمده ترجمه همزمان بود. اکنون به برخی چالش‌های مرتبط با مراحل مختلف ترجمه اشاره می‌شود. گوش سپردن به سخنان گوینده و تحلیل و فهم پیام آن، تلاش برای نگاه داشتن پیام در حافظه کوتاه مدت و کوشش برای باز تولید آن در زبان مقصد، سه مرحله اصلی ترجمه همزمان است که ممکن است مترجم در هر یک از آن‌ها با چالش‌هایی رو به رو شود. در ادامه، مهم‌ترین این چالش‌ها و راهکارهایی برای حل آن مطرح شده است.

۱. مشکل معادل‌یابی

مترجم کارآمد از سرعت عمل بالایی برخوردار است و واژه مناسب را در زمان مناسب به کار می‌برد. مترجم می‌تواند با مطالعه کافی، پیگیری رسانه‌ها و کوشش برای آگاهی از جدیدترین اصطلاحات و تعابیر، توانایی معادل‌یابی و دایره واژگان خود را تقویت کند؛ با وجود این ممکن است مترجم گاهی در یافتن معادل‌های مناسب با مشکل روبه‌رو شود. در این موارد، با توجه به فرصت اندکی که برای معادل‌یابی وجود دارد، باید با مهارت و سرعت عمل بالا، آن واژه یا اصطلاح را با عبارت کوتاهی توضیح دهد.

۲. لهجه فرد متکلم به زبان مبدأ

چالش دیگر در ترجمه همزمان، لهجه فرد گوینده است. ممکن است گوینده‌ای که باید سخن او از عربی به فارسی یا برعکس ترجمه شود، از زبان معیار فاصله گیرد و با یکی از لهجه‌های زبان سخن گوید یا آنکه لهجه‌ای خاص در زبان معیاری که با آن سخن می‌گوید، تأثیر گذارد. در این حالت برای اینکه مترجم در فهم سخن با مشکل مواجه نشود، باید با لهجه‌های مختلف زبان فارسی و عربی آشنا باشد. همچنین

مترجم می‌تواند از گوینده بخواهد تا در صورت امکان با زبان معیار، سخن بگوید یا عبارات خود را شمرده‌تر بیان کند. البته بهتر است مترجم چنین درخواستی را از گوینده نداشته باشد، اما در هنگام ضرورت چاره‌ای جز این نیست. نکته دیگر آنکه اگر مترجم به دلیل استفاده گوینده از لهجه‌ای خاص، واژه یا واژگانی را متوجه نشود، باید بکوشد با دریافت اصل پیام، به گونه‌ای آن را به مخاطبان منتقل کند که خللی به اصل پیام وارد نشود.

۳. ترجمه فعل‌ها از فارسی به عربی

فعل، یکی از ارکان اصلی و مهم جمله در هر زبانی به حساب می‌آید و مترجم با دریافت فعل اصلی در زبان مبدأ، می‌تواند مفهوم و قصد گوینده را متوجه شود و مفاهیم را به زبان مقصد انتقال دهد. از جمله مشکلاتی که در ترجمه همزمان به خصوص در ترجمه همزمان همدریف فارسی به عربی وجود دارد، این است که در زبان فارسی، فعل در پایان جمله می‌آید، اما در زبان عربی، غالباً، فعل در آغاز جمله جای می‌گیرد. این نکته به خصوص در جملات طولانی، مترجم همزمان فارسی به عربی را دچار مشکل می‌کند. در چنین شرایطی، مترجم می‌تواند از چند راهکار استفاده کند:

۱. مترجم می‌تواند منتظر فعلی بماند که در پایان جمله فارسی می‌آید. البته این انتظار، بسته به توان حافظه کوتاه مدت مترجم، گاه سبب می‌شود که او بخشی از جزئیات جمله را از دست بدهد.

۲. گاه جمله فارسی چنان طولانی است که مترجم، نمی‌تواند منتظر فعل فارسی بماند و سپس ترجمه را آغاز کند. مترجم در این حالت می‌تواند فعل را حدس بزند. این مهارت زمانی حاصل می‌شود که مترجم به موضوع، آگاهی و اشراف کامل داشته باشد. البته طبیعی است که این روش، یعنی حدس زدن فعل در جمله، با ضریبی از اشتباه همراه شود. در مواردی که پیش‌بینی مترجم نادرست باشد و این مسأله به مفهوم سخن گوینده خلل وارد کند، مترجم باید بعد از پایان جمله با چند کلمه و با قرار دادن فعل درست، جمله را تصحیح کند.

۳. روش دیگری که مترجم می‌تواند در ترجمه جمله‌های طولانی به کار گیرد، آن

است که همگام با گوینده، مفاهیم را که نهاد و برخی دیگر از ارکان جمله جز فعل را شامل می‌شود، ترجمه کند و هنگامی که گوینده فارسی زبان، فعل جمله را به کار برد. مترجم ضمن ترجمه این فعل، نهاد و برخی از ارکان پیش تر ترجمه شده را بار دیگر با عباراتی نو، پس از فعل تکرار کند تا ساختار جمله عربی حفظ شود.

۴. امثال و اشعار

تسلط بر امثال و اشعار در زبان‌های فارسی و عربی برای مترجم همزمان یک ضرورت است. حال اگر گوینده در سخنان خود از مثل یا شعری استفاده کند که مترجم معادل دقیق آن را در زبان مقصد نداند، در صورتی که مفهوم مورد نظر از آن مثل یا شعر را دریابد، باید همان مفهوم را به مخاطب انتقال دهد. اما اگر مفهوم آن را متوجه نشود، باید به شکل نامحسوسی از آن عبور و از ترجمه‌اش جداً خودداری کند؛ چرا که خودداری مترجم از ترجمه آنچه مفهومی را نمی‌داند، بهتر از بدست دادن ترجمه اشتباهی است که ممکن است پیام گوینده را دستخوش تغییر سازد. برای نمونه جمله معروف «معمّر قذافی» در سازمان ملل «زاد الطین بلة» به هنگام ترجمه به فارسی نیازمند درک مفهوم و معادل یابی صحیح این واژه است.

۵. فراموشی مطالب

چنانکه پیش‌تر آمد، حافظه و به ویژه حافظه کوتاه مدت، عامل مهمی در ترجمه همزمان به حساب می‌آید. از آنجا که حافظه بلند مدت، نقش کمتری در ترجمه همزمان دارد، معمولاً، مترجم همزمان پس از آنکه کار ترجمه خود را به پایان می‌رساند اگر از او پرسیده شود که گوینده درباره چه موضوعاتی سخنرانی کرده است، چه بسا حتی سرفصل‌های آن را نیز به یاد نیاورد. بنابراین، مترجم همزمان به ندرت از آنچه ترجمه کرده است، آگاهی دارد! گاهی اوقات مترجم همزمان هم‌ردیف در هنگام ترجمه، مطالبی را از یاد می‌برد که این امر ممکن است ناشی از خستگی، فشار، استرس و یا عواملی دیگر باشد. در چنین مواقعی، بهتر است مترجم در صدد بازیابی آنچه فراموش کرده نباشد؛ زیرا ممکن است جملات بعدی گوینده را نیز از دست بدهد و خلل بیشتری به ترجمه او وارد شود. بنابراین، او باید بر ترجمه دیگر جملات گوینده تمرکز

کند و ذهن خود را درگیر جمله‌های گذشته نکند. در ترجمه همزمان منقطع که در آن ممکن است سخن گوینده چند دقیقه نیز به طول بیانجامد، بهتر است مترجم نکات اصلی سخنان گوینده را یادداشت کند تا از ذهن او خارج نشود. بهتر است یادداشت برداری به زبان مبدأ باشد، اما ممکن است مترجمی بسته به توانایی‌های خود، به زبان مقصد یادداشت برداری کند. با وجود این، به نظر می‌رسد بهتر است برای آنکه مترجم زمان را از دست ندهد و توجه و تمرکز کامل به سخنان گوینده داشته باشد، یادداشت برداری به زبان مبدأ صورت گیرد. با تمام این تفصیلات، در ترجمه منقطع، هرچه عبارات گوینده کوتاه‌تر باشد، ضریب فراموشی مترجم نیز کمتر خواهد بود.

مترجم برای تقویت حافظه، بهتر است تمرین بیشتری انجام دهد و از هر فرصتی برای کسب آمادگی لازم استفاده کند. این بدان معنا است که مترجم، هر لحظه خود را در فضای ترجمه احساس کند و تصور کند که همواره در حال انتقال مفاهیم است. شرایط لازم برای این کار هم با توسعه روز افزون فناوری‌های نوین همیشه و به سادگی فراهم است. یعنی اینکه مترجم همزمان می‌تواند با روشن کردن رادیو یا تلویزیون، فضای لازم را برای این تمرین فراهم کند و فرض را بر این بگذارد که در حال ترجمه کردن است و خود را محک جدی بزند، قابلیت‌های زبانی خود را بیازماید و به تدریج تقویت کند. همچنانکه لازم است نقاط ضعف خود را یادداشت کند و در صدد رفع آن برآید. نکته دیگری که در خلال این تمرین‌ها مفید است، آن است که مترجم با ضبط صدای گوینده و صدای خود، با تکرار چند باره کار، بکوشد اشتباهات خود را رفع کند.

۶. معضل تکرار اصطلاحات خاص

مترجم همزمان باید از قدرت تنوع در استفاده از عبارات و جمله‌های مختلف برخوردار باشد. برخی مترجمان همزمان در ترجمه، دائماً برخی کلمات و اصطلاحات را از روی عادت تکرار می‌کنند. بی‌تردید، این مسأله موجب خستگی مخاطب می‌شود و نشان دهنده عدم محدودیت دایره واژگان مترجم است. مترجم باید ضمن گوش فرا دادن به ترجمه‌های خود و مورد توجه قرار دادن انتقادهای دیگران، بکوشد تا این مشکل را برطرف کند و معادل‌ها و مترادف‌های دیگری را برای واژگان و عباراتی که دائماً در

ترجمه خود تکرار می‌کند، بیابد و از آن عبارات نیز در ترجمه خود استفاده کند تا کیفیت کار وی بهبود یابد.

۹- نتیجه

ترجمه همزمان، کار دشواری است. چه بسا دشواری این کار تعدادی از مترجمان را از پرداختن به موضوعات کمی پیچیده‌تر و انجام کار به صورت حرفه‌ای و روزمره باز داشته است. ترجمه همزمان با سایر ترجمه‌ها، از جمله ترجمه‌های مکتوب کاملاً متفاوت است و مسائلی در آن وجود دارد که دیگر ترجمه‌ها با آن روبرو نیستند. از این رو، کسی که در ترجمه نوشتاری مهارت دارد، لزوماً، در ترجمه همزمان از مهارت کافی برخوردار نیست. افزون بر این، فردی که قصد دارد به ترجمه همزمان بپردازد، باید ویژگی‌هایی داشته باشد که بدون آن‌ها نمی‌تواند وارد این عرصه شود. در این پژوهش، مشکلات مترجم در مسأله ترجمه و چالش‌هایی که با آن مواجه خواهد بود، بیان شد و راه‌حل‌هایی برای چیرگی بر این مشکلات در اختیار خوانندگان قرار گرفت. از سوی دیگر، نکات و شاه‌کلیدهایی برای مترجم همزمان در این پژوهش ذکر شد تا با استفاده از این نکات و راهکارها کیفیت کار خود را بالا ببرد. با وجود این برخی نکات همچنان گفتنی است:

الف) بزرگترین نقیصه در حوزه ترجمه همزمان در ایران، بی‌توجهی به آموزش در این حوزه است. همه دست‌اندرکاران، از نخبگان و استادان دانشگاه‌ها گرفته تا مترجمان، کم یا زیاد و مستقیم یا غیر مستقیم در پیدایش چنین موقعیتی سهم بوده‌اند؛ این همه در حالی است که رشد و بالندگی در این عرصه در گرو اتکا و عنایت ویژه به امر آموزش و پژوهش بروز است.

ب) چنانچه اهالی ترجمه و تألیف، کار ترجمه همزمان را جدی نگیرند، منزلت آن را در نیابند و دشواری‌هایش را نشانند، توقعی از مترجمان عادی یا رسانه‌های جمعی نیز نمی‌رود. زدودن زنگار از رخساره ترجمه حرفه‌ای و علمی بیش و پیش از هرکس بر عهده متولیان آن است که علم و هنر ترجمه را می‌شناسند و ظرفیت و قابلیت‌های آن

را در ارتقا و تعالی یا تخریب و تنزل آن بهتر درک می‌کنند.
(ج) میان جایگاهی که ترجمه همزمان در ایران قرار دارد تا نقطه موعود و قله مطلوب، فاصله دور و مسافت بعیدی وجود دارد. انرژی حرکت به سوی وضعیت مطلوب، همت و اراده، آموزش، مشارکت حرفه‌ای، خرد جمعی، پرهیز از سستی و هرگونه سهل‌انگاری یا تسلیم در برابر وضعیت موجود است. دستیابی به ترجمه فاخر و حرفه‌ای، ترجمه‌ای که بتواند حتی آمال و آلام را نیز به صورتی هنرمندانه بدست داده و در خور جامعه علمی و مترجمان ایران باشد، امری محال و ناممکن نیست، بلکه فقط همتی جانانه و کوشش و پشتکاری خستگی‌ناپذیر می‌خواهد.

منابع

- اصغری، جواد، رهیافتی نو بر ترجمه از زبان عربی، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۶ش.
- اف همرز، جوزین و بلانک، مایکل، ترجمه شفاهی، ترجمه کتبی و دوزبانگی، ترجمه محمد رضا آهنی، مجله دانشکده علوم انسانی دانشگاه امام حسین (ع) - سال چهاردهم - شماره ۵۸، بیومی، محمد محمود، لماذا نترجم، مجلة الفيصل: رقم ۲۳۹.
- حسن، محمد عبدالغنی، فن ترجمه در ادبیات عربی، ترجمه دکتر عباس عرب، مشهد، موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۶ش.
- السخوری، شحادة، واقع حركة الترجمة ومستقبلها في الوطن العربي، الفيصل: ۲۳۹.
- الزليطني، محمد لطفي، الترجمة الشفهية، الفيصل: شماره ۲۳۹.
- دهقان فردوس، اکبر، روش اصولی و استاندارد ترجمه، گاهنامه برای ترجمه، بی تا.
- شیخ الارض، تیسیر، «الترجمة بين الفعل والانفعال التقائي»، الوحدة: شماره ۶۱ / ۶۲، اکتوبر ۱۹۸۹م.
- عبد المنان خان، ابو نعمان، مذكرة علم الترجمة العربية الفورية، جامعة دكا، ۱۹۹۲م.
- معروف، یحیی، فن ترجمه اصول نظری و عملی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۰ش.
- میرعمادی، سید علی، تئوری‌های ترجمه و تفاوت ترجمه مکتوب و همزمان، تهران، انتشارات بهارستان، ۱۳۶۹ش.
- نیومارک، پیتتر، دلیل المترجم، ترجمة حسن غزالی، الرياض، دار العلوم للطباعة والنشر، ۱۹۸۵م.